

Den framträdande åsen vid Rosenlund dominerar vyn över hela Jönköpingsdalen. Jordarna är lätta, väldränerade och synnerligen lämpade för odling. Uppgifter från 1600-talet talar om ett försvunnet höggravfält, bortodlat eller utrasat i Vättern till följd av den kraftiga erosion de naturskyddade rasbranterna ständigt utsätts för. I närheten ligger även bronsåldershögen *Lustigkulle* och arkeologiska utgrävningar har lokaliserat bebyggelse från järnåldern inte långt från herrgården Rosenlund. Den gamla landsvägen mot Huskvarna passerade den branta backen genom området. Här började Holavedsleden mot Östergötland, en del av kungarnas Eriksgata. Under 1600-talet be-

av *CLAES PETTERSSON, ANNA ANDREASSON och LARS WINROTH*

När den igenvuxna parken vid herrgården Rosenlund i Jönköping skulle ges en välbehövlig ansiktslyftning genomfördes en kartering med georadar. Man sökte efter det torp som fanns på platsen före herrgården, samt landsvägens äldre sträckning. Men något högst oväntat tillkom. En välbevarad gustaviansk park med intakt grundplan låg dryga halvmeter under gräsmattorna!

oväntat kartlagd med markradar

rosenlunds gustavianska trädgård

nämndes de vidsträckta ängs- och betesmarkerna på åsen öster om Jönköping som *Höga gårde*. Området ägdes av kronan men fungerade som underhållsjord för Jönköpings slott och Jönköpings Vapenfaktori. Då fanns även ett torp i den västra delen. Det hade tagits upp före år 1700 och fått namnet Rosenlund.

År 1786 avskildes torpet med 65 tunnland från fabriksjordarna. Det var hovrättsrådet, senare vicepresidenten vid Göta Hovrätt, Gustaf Mauritz Posse som införskaffade egendomen och upprättade vad som skulle bli Rosenlunds herrgård. Han tillhörde en krets av jurister och högre ämbetsmän i Jönköping som lät skapa moderna jordbruksegendomar i regionen vid den här tiden. Förhållandet påminner i hög grad om hur malmgårdarna kring Stockholm eller Göteborgs landerier uppkom. Posse var en intresserad och aktiv lanthushållare och hans gård Rosenlund väckte uppmärksamhet som något av en mönsteranläggning. Engagemanget var seriöst menat och han blev år 1812 en av Kungliga Lantbruksakademiens allra första medlemmar.

Rosenlunds huvudbyggnad uppfördes mellan åren 1786 och 1788 som ett timrat envåningshus med suterrängvåning av sten. Dess fasad reveterades för att efterlikna ett helt igenom stenbyggt hus. Det höga skiffertäckta taket och frontonernas eleganta sniderier röjer ett släktskap med andra närbelägna herrgårdar från samma period. Man får en känsla av att ägarna umgåtts och diskuterat det senaste inom arkitektur och parkanläggningar med varandra. Och påfallande många av dessa välutbildade småländska jordägare

från Gustav III:s dagar var knutna till Göta Hovrätt!

Efter Posses död gick Rosenlund vidare i släkten genom arv fram till 1894. Idag är herrgården sedan länge i kommunal ägo och har fungerat som privatbostad, ungdomsgård och lokaler för Ädelfors folkhögskola. Under sju år har nu huvudbyggnaden stått tom. Anläggningens framtid har varit omdiskuterad. Ett beslut om försäljning har tagits i kommunfullmäktige, men när ärendet drog ut på tiden blev det nödvändigt att ge den allt mer igenvuxna västra delen av herrgårdens trädgård en ansiktslyftning. Och det är här som geofysik och arkeologi kom in i bilden.

Goda erfarenheter från arbetet med Jönköpings slott gjorde att georadar valdes som undersökningsmetod. Högst förenklat kan man säga att georadar fungerar som ett ekolod, fast för bruk på land. Elektromagnetiska impulser sänds ut för att skapa en bild av vad som finns under markytan. De profiler som upprättas omvandlas till en horisontell kartbild där olika typer av anomalier kan avläsas och tolkas. Totalt undersöktes 9 570 m² i Rosen-

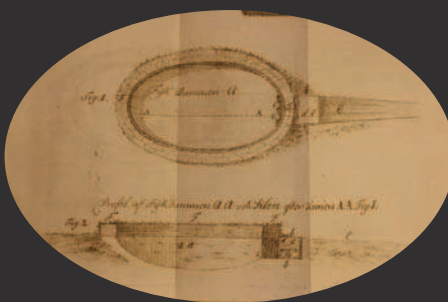
lunds park 2010-2011, vilket motsvaras av 40 305 meters vandring utefter mätprofilerna! Georadarprojektet förbättrar konditionen.

Från kommunens sida ville man lokalisera det ursprungliga torpet Rosenlund och landsvägens äldre sträckning. Målet uppnåddes vid karteringen, men något helt oväntat tillkom. Mängder av anomalier framträdde på skärmen. Merparten gav ett strukturerat intryck, präglade av en geometri som tycktes utgå från själva herrgårdsbyggnaden. Vad som påträffats var de dolda lämningarna efter en s.k. formell trädgård från sent 1700-tal. Det var den försvunna parken från Posses dagar!

Med ett inmätt skikt för var femte cm i djup kunde parkens utvecklingshistoria avläsas bakåt, från det tidiga 1900-talets enkla gångsystem till sekelskiftets lusthus och den tyska stilens park från 1800-talets senare hälft med dess mjuka formspråk. Men från 60 cm under dagens markyta skedde en påtaglig förändring. Här rådde en strikt symmetri, uppbyggd kring breda parallella gångar

Rosenlunds herrgård med den igenväxta parken. Bilden tagen i maj 2011.

foto: Claes Pettersson, Jönköpings läns museum

Fiskdamm avbildad i Kungliga Patriotiska Sällskapets hushållningsjournal 1786.

Georadarundersökningen våren 2011 visade något helt oväntat, nämligen lämningar av Gustaf Mauritz Posses gustavianska parkanläggning, som nu har börjat att undersökas och grävas ut.

fotobearbetning: Lars Winroth, Modern Arkeologi

Rosariet på Rosenlund. En genbank för klassiska rosor.

foto: Claes Pettersson, Jönköpings läns museum

Trädgårdsmuren mot Huskvarnavägen friläggs i november 2011.

foto: Susanne Nordström, Jönköpings läns museum

Idelalet. Dörröverstycke från Posses Rosenlund med klassiskt parkmotiv. Nu i Jönköpings läns museums samlingar.

Kantsten från den södra parterren. Spår efter en ledningsdragnings i orörd mark.

foto: Lars Winroth, Modern Arkeologi

och med två stora stenkantade parterrer i blickfånget närmast huvudbyggnaden. Överallt syntes planteringsgropar efter de välansade träd och buskar som fyllt den eleganta parkanläggningen. Vid norra kanten av det karterade området framträdde en oval fiskdamm, i god överensstämmelse med det mönster som presenterades i *Kungliga Patriotiska Sällskapets hushållningsjournal* år 1786. Vågar vi gissa att Gustaf Mauritz Posse tillhörde dem som läste just det numret av tidskriften lite extra uppmärksam? Det fanns till och med en husgrund som skulle kunna vara lämningarna efter gårdens orangeri, det uppvärmda växthus där dyrbara plantor vinterförvarades.

Genom parken gick en tydlig siktlinje med utgångspunkt i herrskapsvåningens Gula förmak, det sällskapsrum från vilket gästerna kunde beundra Posses moderna trädgårdsanläggning. Här anas en ideologisk innebörd i tidens anda, eftersom man såg ut över trädgårdens ordning mot den vilda, otyglade naturen borta vid horisonten.

Rosenlunds herrgård och dess park tillhör ett brytningskede inom svensk trädgårdskonst, där en äldre formell och symmetrisk stil lever kvar, samtidigt som den nya informella engelska landskapsparken vinner insteg. Ett känt svenskt exempel från samma tid är Gunnebo utanför Göteborg, där den gustavianska parken återskapats med goda resultat på senare år. Ett drag, typiskt för denna upplysningstidens trädgårdskonst, är att nyttoodlingar komponerats in i anläggningens helhet. Så har också varit fallet på Rosenlund, vars grönsaksland och fruktträdgård legat öster om huvudbyggnaden.

Vad som främst utmärker de påträffade lämningarna efter parken vid Rosenlund är komplexiteten och det goda bevaringstillståndet. Här finns en i det närmaste intakt 1700-talsmiljö strax under dagens markyta. Kombinationen av bygg-

nader, parterrer, gångsystem, dammar och planteringar bildar en arkitektonisk helhet som varit dold för människors blickar i ett och ett halvt sekel. På få platser kan historisk autenticitet upplevas så direkt som i denna ostörda parkmiljö!

Och här står vi nu. Ingen hade kunnat ana vad undersökningarna på Rosenlund skulle leda till; i varje fall inte den där iskalla novembermorgonen då georadarn första gången startades uppe i parken. Men idag är Posses eleganta 1700-tals trädgård välkänd, både bland Jönköpingsborna och i trädgårdshistoriska kretsar runt om i Norden. Resultaten har visats fram på konferenser och var temat för den lokala Arkeologidagen 2012. Vid det tillfället kom flera hundra personer för att få en guidning i huset, informeras om den dolda parken och få uppleva rosenträdgården, *Rosariets*, sensommarblomning. Intresset är inte att ta miste på. Rosenlund betyder mycket för stadens invånare! Dessutom är den gustavianska parken sedan drygt ett år tillbaka en registrerad fornlämning i Ljungarums socken!

Försäljningsplanerna vilar. Istället har röster höjts för ett återställande av anläggningen till dess ursprungliga utseende. Som ett första försiktigt steg i denna riktning kommer en begränsad utgrävning att ske nu i vår. Syftet är att kontrollera riktigheten i de detaljer som georadarkartorna visat och att ta prover för arkeobotanisk analys. För visst känns det lockande att kunna få fram en artlista över de växter som vice presidenten i Göta Hovrätt, Gustaf Mauritz Posse en gång gladdes över?

Claes Pettersson är arkeolog och verksam vid Jönköpings läns museum. Anna Andréasson är trädgårdsarkeolog och kulturvetare vid ArchaeoGarden. Lars Winroth är CEO vid Modern Arkeologi. Läs mer på www.jkpglm.se/PageFiles/1803/2011-32.pdf

Medeltida bokmålari med anfang som visar odling i en trädgård med anlagda trädgårdssångar.

I floden Viskans dalgång norr om Varberg, på en höjd inom synhåll från Klosterfjorden, låg under medeltiden ett cistercienserkloster

...och vid åskloster har munkarnas växter inventerats

I Ås kloster vid Viskans mynning norr om Varberg låg en gång ett cistercienserkloster. Sedan ett par år tillbaka har arkeologer grävt ut klosterkullen för att få mer information om hur det en gång såg ut. Undersökningarna har även omfattat växtinventering.

ter som grundades 1194 av munkar från Sorö kloster på södra Själland. Kloster kunde komma till stånd efter stora laddonationer från den danske mäktige biskop Absalon. Kloster kom att utvecklas till en verklig maktfaktor och anses ha varit den största tegelbyggnaden i Halland. När Ås kloster stod på höjden av sin utveckling omfattade ägorna 250 gårdar i Norra Halland. Drottning Blankas, Blanche av Namur, och kung Magnus

Erikssons tre små prinsessor som dog i unga år begravdes i Ås kloster i mitten av 1300-talet, ytterligare ett bevis på att kloster var mycket betydelsefullt. Eftersom det var fråga om kungligheter begravdes barnen med största säkerhet i klosterkyrkans kor.

Numera syns inga rester av kloster ovan mark. Efter reformationen bröts kyrkan och övriga byggnader ner och materialet återanvändes på Varbergs slott. Dock finns vittnesbörd om att rui-